

ARAŞTIRMA VE İNCELEME RESEARCH

Amerikan Kız Koleji Müdiresi Mary M. Patrick'in Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi Hakkındaki Görüşleri

The Views of Mary M. Patrick, Directress of American College for Girls about Sultan Mehmed Reşad and His Period

✉ Ayşe AKSU^a

^aİstanbul Medeniyet Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi,
Eğitim Bilimleri Bölümü,
İstanbul, TÜRKİYE

Received: 19.10.2020

Received in revised form: 02.12.2020

Accepted: 09.12.2020

Available online: 31.12.2020

Correspondence:

Ayşe AKSU
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi,
Eğitim Bilimleri Bölümü,
İstanbul, TÜRKİYE
ayse_aksu07@yahoo.com

Bu çalışma TBMM Milli Saraylar İdaresi tarafından 2-4 Kasım 2017 tarihinde gerçekleştirilen Sultan V. Reşad ve Dönemi Uluslararası Sempozyumu'nda bildiriler olarak sunulmuş, araştırma kapsamı genişletilerek yeniden düzenlenmiştir.

ÖZ Osmanlı coğrafyasında faaliyetlerde bulunan Amerikalı misyonerlerin görevlerinden biri de bulundukları yöreye dair her türlü gözlem ve düşüncelerini tafsilatlı bir şekilde kaydederek Boston'daki merkezlerine düzenli aralıklarla göndermektir. Görev yerlerinde çok uzun yıllar hatta bir ömür boyu kalan bu misyonerler doğal olarak etraflarında meydana gelen her hadiseyi yakından ve bütüncül olarak görüyorlardı. Her ne kadar kendi ülkesinin bakış açısıyla ve menfaatleri doğrultusunda yorumlar yapsalar da bütün bu kayıtlar tarihi birer vesika kabul edilebilecek niteliktedirler. İstanbul Amerikan Kız Koleji'nde kırk dokuz yıl (1875-1924) öğretmenlik ve idarecilik yapmış olan Mary Mills Patrick'in bu kadar uzun zaman dilimini kapsayan hatıralarında devrin siyasi meseleleri ve oluşumları da yer almaktadır. Payitahtta kurulmuş bir kolejün müdiresi olmanın getirdiği fırsat ve imkânlardan istifade ederek sıradan bir misyonerden daha farklı ve daha özel ortamlarda bulunabilmiştir. Hal böyle olunca onun bir misyoner gözüyle yaptığı değerlendirmeler, tarihimizin önemli bir dönemecinin dış dünyanın penceresinden nasıl görüldüğünü ortaya koyması yanında siyasi sahada ülkesi ve ait olduğu medeniyet adına beklentilerini bize göstermiş olacaktır. Bu makalede Müdire Patrick'in Sultan Mehmed Reşad'ın tahta çıkışı, icraatları, kişiliği ve yönetim anlayışı hakkında neler söylediği, nasıl bir portre çizdiği, ayrıca Jön Türklerin icraatlarını nasıl yorumladığı üzerinde durulacaktır. Ancak bunun öncesinde hayatı ve faaliyetleri hakkında kısaca bilgi verilecek, akabinde hükümdarlıklarına şahit olduğu sabık dört padişah hakkındaki gözlem ve düşünceleri aktarılacaktır. Bu konulardaki temel kaynak Patrick'in *Son Sultanların İstanbulu'nda* adıyla Türkçeye çevrilen *Under Five Sultans* başlıklı hatıra kitabıdır. Bunun yanı sıra diğer misyoner kaynaklarından ve raporlarından da yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sultan Mehmed Reşad; Sultan II. Abdülhamid; Mary M. Patrick; İstanbul Amerikan Kız Koleji; Jön Türkler; İstanbul

ABSTRACT One of the duties of the missionaries operating in the Ottoman geography was to record all kinds of observations and thoughts about the region they resided in detail, and to send them to their headquarters in Boston at regular intervals. These missionaries, who stayed in their areas of duty for long periods and even a lifetime, could naturally see every incident happening around them closely and in a holistic manner. Although they make comments in line with the perspective and interests of their own country, all these reports are like historical documents. In the memory of Mary M. Patrick, who worked as a teacher and administrator for forty-nine years (1875-1924) at American Girls' College, there are also political issues and formations of the period. Taking advantage of the opportunities and possibilities of living in the capital and being a college director, she was able to take part in a different and more special environment than an ordinary missionary. As such, her evaluations made through the eyes of a missionary will reveal how an important turning point in our history can be seen from window of the outside world, and will also allow us to understand the expectations of the country and the civilization to which it belongs. In this article, what Principal Patrick said about Sultan Mehmed Reşad's ascension to the throne, her actions, personality and management mentality, what kind of portrait she painted, and how she interpreted the actions of the Young Turks will be discussed. However, before this, brief information about her life and activities will be given, and then her observations and thoughts about the four former sultans that he witnessed in their sovereignty will be conveyed. The main source on these issues is Patrick's memoirs titled *Under Five Sultans*, which was translated into Turkish with the name of *Son Sultanların İstanbulu'nda*. In addition, other missionary sources and reports will be used.

Keywords: Sultan Mehmed Reşad V; Sultan Abdülhamid II; Mary M. Patrick; Constantinople American College for Girls; Young Turks; İstanbul

EXTENDED ABSTRACT

Mary M. Patrick, directress of the American College for Girls (ACG), is a missionary who stands out with her observations in out-of-school activities and various settings for nearly half a century. Because Patrick is well-equipped to push the boundaries of a missionary portrait. She completed her master's degree at Iowa State University in 1892. Not content with that, she studied further at the universities of Heidelberg, Leipzig and Zurich. She completed her doctorate at the University of Bern in Switzerland, with her work *Sextus Empiricus and Greek Scepticism*, which she prepared under the supervision of Ludwig Stein. She attended international congresses in Bologna, Paris and Munich and presented papers in the field of philosophy.

With this versatile personality, Miss Patrick tried to keep the pulse of the Capital in her own scale, and she was able to shape ACG's policies according to the current social environment. She made evaluations from her own window on five Ottoman sultans, whose sultanates she personally saw, and included her thoughts and impressions about Sultan Mehmed Reşad V.

Although Sultan Reşad is a figure not prominent in the administration of the Young Turks, it can be said that in the observations of a missionary lady, she sees a reverse relationship with this situation. He is portrayed as a noble character, an honest, intelligent administrator, before the Headmaster Patrick. He is extremely democrat and in favor of innovation in his ideas. It has made it a motto to work for its people. His family life is very simple and he is not interested in showing off personally. But, of course, it is impossible to deny the share of his friendly approach to American institutions with the Young Turk government in these positive evaluations about him.

According to the Directress Patrick, the fact that Sultan Reşad adopted the administration of the parliament, organized a magnificent reception ceremony for the members of the Meclis-i Mebusan at the Dolmabahçe Palace, and behaved sincerely to the representatives of the non-Muslim community at that ceremony were the indicators that he had a modern administrative understanding. He worked in harmony with the Young Turk government and supported their actions. In this context, he highlighted a multi-national assembly administration, approved the appointment of honest governors to the principalities, and thanks to them, the public improvements were accelerated all over the country. The time units were set for European times. Serious reforms were made in education and schools. Women's participation in social life was accelerated, and the old practices in customs administration were abandoned.

The personal contact of Sultan Reşad and Miss Patrick occurred with two events. The first of these was when, during a Friday greeting, the open-top car she got on to go to Beşiktaş from Beyoğlu accidentally continued towards the route the Sultan would pass. Despite the ceremony procession was blocked, the soldiers behaved sympathetically and the Sultan bowed with a gentle smile. However, such a response was impossible in ancient times. He was someone who didn't like flashy ceremonies anyway. He once demonstrated this with his simple and modest attitude during the sword-wielding ceremony in Eyüp Sultan Mosque.

The second is due to the third degree of affection (*Şefkat Nişanı*) sent to her. This medal was presented at the opening ceremony of the academic year in the first year that the College moved to its building on the ridges of Arnavutköy. The ceremony, held on 3 July 1914, was attended by the American Ambassador Henry Morgenthau, the Ottoman Minister of Education and the Mayor of Istanbul and the Minister of Internal Affairs.

However, in the background of all these positive evaluations of Directress Patrick, her missionary identity and the interests of her country are undoubtedly influential. With the Young Turk government, the American missionaries gained a more comfortable range of action compared to the past. Developments such as obtaining official licenses for their current schools, lifting the ban of Turkish students from attending foreign schools, and even the government sending Turkish girls to the American College for Girls to train them as teachers are innovations in favor of missionaries. Cemal Pasha and Enver Pasha visited the school personally. When this is the case, the necessity to read and consider the evaluations made about political developments together with the identity of the owner of that evaluation becomes apparent.

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında daha fazla görünür olmaya başlayan misyoner teşkilatlarının ve onların idaresindeki yabancı okulların toplumsal bünyeye ve siyaset sahasına birçok yönden ciddi tesirleri olduğu bilinmektedir. İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya ve Almanya gibi ülkelerin adına Anadolu, Ortadoğu ve Balkanlarda faaliyet gösteren misyonerler aynı zamanda o ülkelerin sahadaki birer temsilcisi mesabesindeydiler. Hatta görev yaptıkları yöredeki insanlarla ve yönetimlerle sürekli temas halinde olduklarından bir temsilcinin de ötesine geçerek sosyal bünyeye çoğu defa o yörenin idarecilerinden ve ileri gelenlerinden çok daha vâkıf hale gelebiliyorlardı. Buna bir de uzun yıllar aynı bölgede kalmalarının getirdiği avantajlar eklendiğinde her türlü olay ve olguyu çok yönlü olarak analiz edebilmeleri, kendi ülkelerinin orada politika üretmesine yardımcı olma ve rehberlik gibi hizmetlerde de bulunmaları kaçınılmaz oluyordu. Zira gördükleri, yaşadıkları her şeyi inceden inceye yazıp Boston'daki genel merkezlerine rapor etmek onların asli göreviydi. Bu bilgiler elbette misyonerlerin bağlı bulundukları ülkelerin yöneticileri için en taze veriler anlamına gelmekteydi. Raporlar resmi kay-

gılardan azade bir şekilde yazıldıkları için olayların en ufak detayları bile atlanmamaya, hadiseler silsile halinde aktarılmaya, görüşülen her kesimden insan hakkında bolca malumat verilmeye çalışılıyordu. Rapor yazarları şayet okul görevlisiyseler kayıtlarında çok daha renkli ve kıymetli veriler kaydetmişlerdir. Bu nedenlerden ötürü misyoner raporları ve hatıraları, günümüzde Osmanlı toplumunun bilhassa sosyal tarihi açısından önemli sayılabilecek tespitleri ihtiva etmektedir. Bu yazılı birikimin bir yandan o dönemin olaylarının araştırılmasına katkı sağlama, diğer yandan Osmanlı Devleti'nin dış ilişkilerinde yaşadığı sorunların sebep ve sonuçlarını anlamaya yardımcı olma ihtimali yüksektir.

Burada belirtilmesi elzem olan bir husus vardır. Söz konusu misyoner kayıtlarından yararlanılmasında onların elbette düz değil analitik bir bakış açısıyla okunması gereklidir. Çünkü bütün misyonerler gözlemlerini ve yazılarını işin tabiatı gereği her şeyden önce kendi ülkelerinin, ülkelerinin ve dinî hedeflerinin faydası, çıkarı ve istikbali yönünde şekillendirmişlerdir. Dolayısıyla hakkında fikir beyan ettikleri kişi, kurum ya da ülkeyle ilgili övgü, yergi ve tespitler onların bu tek yanlı yaklaşımlarının izlerini ve kalıplarını taşıması kaçınılmazdır.

Osmanlı payitahtında uzun yıllar ikamet eden misyonerlerden biri de American Board adlı misyonerlik teşkilatının¹ görevlisi olarak 1875 yılında Üsküdar Amerikan Kız Okulu'na öğretmen olarak atanmış Mary M. Patrick'tir. Kırk dokuz yıl boyunca bu kurumun değişik birimlerinde görev almış olan bu misyoner-eğitimci hanımın faaliyetleri sadece okuluyla sınırlı kalmamıştır. Özellikle ortaöğretim seviyesindeki bu okulun koleje dönüşmesinde ve çok etnisiteli bir yapıya kavuşmasında öncü rolü oynamış olması onu ister istemez dış dünyayla ve Osmanlı devlet ricaliyle yoğun temaslara sevk etmiştir. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin yabancı okullara yönelik hukuki düzenlemeleri, yasakları, engelleri ve tefişleri çerçevesinde ister istemez onun üst düzey yetkililerle ve İstanbul'un her kesimden muhitiyle içli dışlı olmasına zemin hazırlamıştır. Yarım asra yakın payitahtta yaşamış olması hasebiyle de merkezi idarededeki değişiklikler ve icraatlar sürekli gündeminde yer almış, bu hareketliliği kişisel gözlemleri ve dostluklarıyla harmanlamıştır. İstanbul'da bulunan İngiltere ve Amerika elçileri ve diplomatlarıyla olan sıkı münasebetleri onun devlet ricaliyle olması gerekenden fazla yakınlaşmasına ve onlara ulaşabilmesine rahat bir zemin hazırlamıştır. İçinde bulunduğu imkanları ve önüne çıkan fırsatları iyi değerlendiren Müdire Patrick devr-i saltanatlarını gördüğü beş padişahı ve icraatlarını bütün ayrıntılarıyla yazmaya önem vermiştir. Osmanlı Devleti'nin kalbindeki sosyal ortamı ve yaşanan sıcak gelişmeleri ayrıntılarıyla kaleme alması yönüyle diğer meslektaşlarından ayrılmaktadır. Zira İstanbul'da uzun yıllar görev yapmalarına rağmen onun dışındaki Amerikalı misyonerler sosyal ve siyasi konulara hatıra ve raporlarında ancak kendi sahalarıyla ilişkisi ve teması bağlamında yer vermişlerdir.

Makalenin amacı, Müdire Patrick'in başat olarak *Son Sultanların İstanbul'unda* adıyla Türkçeye çevrilen *Under Five Sultans* başlıklı hatıra kitabında, ilaveten diğer hatıra kitabında ve raporlarında yer alan ve saltanatlarını yaşadığı dört padişahla ilgili gözlem ve değerlendirmelerini, günümüzdeki araştırmalara dayanarak tahlil etmektir. Bu sayede bir misyonerin şahit olduğu olay ve olgulara nasıl bir perspektiften baktığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Metot olarak, yazarın bilimsel verilerle uyuşmayan ya da tezat teşkil eden malumatlarını ilgili kaynaklardan yararlanarak tashih yolu takip edilecektir. Bir anlamda yazarın kayıtları bir metin tenkidine tabi tutulacaktır.

¹ American Board (ABCFM) teşkilatı hakkında geniş bilgi için bkz. Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, Arba Yayınları, İstanbul 1991; Mehmet Ali Doğan, "From New England into New Lands: The Beginning of a Long Story", *American Missionaries and the Middle East*, (ed. Mehmet Ali Doğan - Heather J. Sharkey), The University of Utah Press, Salt Lake City 2011, s. 3-32; Gülbadi Alan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Protestan Okulları*, TTK Yayınları, Ankara 2015, s. 3-28.

MARY M. PATRICK'İN HAYATI VE FAALİYETLERİNE KISA BİR BAKIŞ

10 Mart 1850'de New Hampshire'da dünyaya gelen² Miss Patrick 1869'da Lyons Kolej'den birincilikle mezun olmuştur. American Board'tan Erzurum'daki bir Amerikan kız okulunda öğretmenlik teklifi almış ve bunu kabul etmiştir.³ 1871'de geldiği bu okulda dört yıl çalışmıştır. Ancak oradaki ve çevre illerdeki çeşitli misyonerlik çalışmalarına da katılmış, bu çerçevede yapılan saha gezilerine iştirak etmiştir. Bunlardan biri, meslektaşı Mr. Pierce'le çıktığı yirmi bir günlük Erzincan ve Hezerik'i [günümüzde Tandırbaşı köyü] de kapsayan ve daha çok Ermeni köylerinin ziyaret edildiği Fırat boyu gezisiydi.⁴ Diğerini ise Ordu'ya gerçekleştirmişlerdi.⁵ Eylül 1875'te Üsküdar Amerikan Kız Okulu'na öğretmen olarak atandı. 1883'te Clara Hamlin ile birlikte müdirelik görevini üstlenmiş, 1889'da tek başına müdire olmuştur.⁶

18 Şubat 1890'da Massachusetts Eyalet Meclisi'nden kız okulunun "kolej" statüsüne geçtiğine dair bir berat (charter) almayı başarmıştır.⁷ Bundan sonra kurum İngilizce öğretim yapan, diplomaları pek çok Avrupa ve Amerika üniversitelerinde kabul gören yüksek dereceli bir kız öğretim kurumu olarak devam etmiştir. 20 Mart 1908'de aynı eyalet meclisinden aldığı ikinci berat ile kolejin Misyoner Kadınlar Birliği'nden (Women's Board of Mission) ayrılarak bağımsızlık kazanmasını sağlamıştır.⁸ Kolejde pek çok milletten (Arnavut, Bulgar, Yunan, Ermeni, Rum, Türk, Arap, İngiliz ve diğerleri) öğrencileri bir arada eğitmiştir. Özellikle Türk kızlarını ve diğer Müslüman kızları koleje çekebilmesi eğitimciliğinin en zirve noktası olmuştur. Zira özellikle Sultan Abdülhamid döneminde Türk çocuklarının yabancı okullara gitmesinin önüne engeller konulmaya çalışıldığı,⁹ Öte yandan Müslüman halkın büyük bir kesiminin ecnebi mekteplere direnç gösterdiği, oraya çocuklarını gönderenleri kınadıkları görülmektedir.¹⁰

Haziran 1892'de Iowa Devlet Üniversitesi'nde yüksek lisansını bitirmişti.¹¹ Heidelberg, Leipzig ve Zürih üniversitelerinde yaz tatillerinde alanıyla ilgili dersler aldı. 1897'de İsviçre Bern Üniversitesi'nde Almanca hazırladığı *Sextus Empiricus and Greek Scepticism* adlı çalışmasıyla doktor oldu. Danışman hocası, *Archive der Philosophie* adlı eserin yazarı Ludwig Stein'di. Bologna, Paris ve Münih'teki uluslararası kongrelere katılarak felsefe alanında tebliğler sundu. Alman bilim adamları tarafından sahasında otorite kabul edildi.¹² İleriki yıllarda Smith Kolej'den hukuk doktoru, Columbia Üniversitesi'nden fahri edebiyat doktoru payeleri verildi. 1924'te emekliliğe ayrılarak Amerika'ya kesin dönüş yaptı. Orada kolejin onursal başkanlığını sürdürdü.¹³ 1940'da doksan yaşındayken California'da hayatını kaybetti.¹⁴

² Hester D. Jenkins, *Robert Kolej'in Kızları*, (çev. Ayşe Aksu), Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, s. 20.

³ May N. Fincancı, *The History of Robert College Old and New*, Inter Media, İstanbul 2001, s. 92.

⁴ "Light in Distant Places", *The Missionary Herald*, Ocak 1873, Vol. 69, s. 21-23.

⁵ "Another Visit to Ordo, Miss Patrick's Letter", *The Missionary Herald*, Nisan 1874, Vol. 70, s. 114-115.

⁶ Mary M. Patrick, *Bir Boğaziçi Macerası İstanbul Kız Koleji (1871-1924)*, Tez Yayınları, İstanbul 2001, s. 62-63.

⁷ Mary M. Patrick, *Bir Boğaziçi...*, s. 65; Mary M. Patrick, *Son Sultanların İstanbulu'nda*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009, s. 181.

⁸ Mary M. Patrick, *Bir Boğaziçi...*, s. 80.

⁹ 1869 Maarif Nizamnamesi'nin 129. maddesinin tadili maksadıyla hazırlanan 1887 tarihli layihada "bu mekteplerde tebaa-i Osmaniye'den henüz kendi mekteplerinde ulûm-ı diniyelerini görüp akâidini öğrenmemiş olanların kabulü memnu" olduğu gibi icra-yı ayin esnasında mektebin mabedinde talebeden Müslüman olanlar bulundurulmayacak ve Müslüman olan talebenin ifâ-yı ferâiz-i diniyelerine mümânaat olunmayacaktır" maddesi önemli bir caydırıcı unsurdur. Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2005, s. 30. Nitekim bunun fiiliyata yansımaları olarak Halide Edib'in padişah iradesi ile Amerikan Kız Koleji'nden alınmasını gösterebiliriz. Halide Edib Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, Özgür Yayınları, Ankara 2000, s. 101.

¹⁰ Yakın çevreden gelen kınamalara, Selanik Valisi Tevfik Bey'in eşi Naciye Neyyal hanımın hatıralarında şöyle yer vermektedir: "Çamlıca'da bulunan Fransız okuluna devam ettiğimiz sırada validemiz bizi bu okula vermesine rağmen komşular, akraba ve dostlarımızın bunu bilmesini istemiyordu. Zira o vakitler herkes çok mutaassıptı ve iki Türk kızının ecnebi mektebine gönderilmesi birtakım şayialara sebebiyet verebilirdi. Bu yüzden bize bir nâm-ı müstear bulmayı düşündü." Fatma Rezan Hürmen, *Ressam Naciye Neyyal'ın Mutlakiyet ve Cumhuriyet Hatıraları*, Pınar Yayınları, İstanbul 2000, s. 41.

¹¹ May N. Fincancı, s. 100.

¹² Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 189-190.

¹³ Hester D. Jenkins, s. 186, 235 ve 296.

¹⁴ May N. Fincancı, s. 193. Patrick'in hayatı ve faaliyetleri hakkında bu makalede yararlanılan kaynaklar dışında daha fazla bilgi için bkz. Ayşe Köse, "Yabancı Okullarda Kızların Din Eğitimi (Arnavutköy Amerikan Kız Koleji Örneği)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul

Müdire Patrick birkaç lisan biliyordu. Erzurum'dayken Türkçe ve Ermenice öğrenmişti. Kolej tarihi yazarı Jenkins'in deyimiyle doktorasını yazacak kadar Almanca, iş görüşmelerini yürütebilecek kadar iyi derecede Fransızca, neredeyse mükemmel derecede Ermenice, bir bilgin ayarında eski ve modern Rumca, entelektüel seviyede konuşacak ölçüde Türkçe biliyordu.¹⁵ Yayınladığı eserleri şunlardır: *Sextus Empiricus and Greek Scepticism* (1889) [*Sextus Empiricus ve Yunan Şüpheliği*], *Sappho and the Island of Lesbos* (1912) [*Sappho ve Lesbos Adası*], *Greek Skeptisizm* (1929) [*Yunan Şüpheliği*], *Under Five Sultans* (1929) [*Son Sultanların İstanbulu'nda*], *A Bosphorus Adventure* (1934) [*Bir Boğaziçi Macerası İstanbul Kız Koleji*]¹⁶

Müdire Patrick hayatını sadece kolejin ve akademik çalışmalarının içerisine hapsedmedi. Girişkenliği, özgüveni ve yüklendiği misyon gereği İstanbul'daki ve diğer ülkelerdeki fırsatları iyi değerlendirdi. Bütün bunlar ona sıradan misyonerlerin erişmesinin mümkün olmadığı ortamlarda bulunmasını sağladı. Sözgelimi, son halife Abdülmecit Efendi tarafından görüşmeye davet edildi ve bu görüşme Dolmabahçe sarayında gerçekleşti. 1919'da Versailles Antlaşması'nın imza törenine katıldı. Yunanistan kraliçesi ve Bulgaristan kraliyet ailelerinin davetlerine icabet ederek o ülkelere gitti. Bulgar Çarı Ferdinand ile Çariçe Eleonora'nın 1910'da İstanbul'u ziyaretlerinde onlar namına Yıldız Sarayı'nda düzenlenen bir toplantıda hazır bulundu. Üstelik oraya davet edilişi, Çariçenin Amerikan Kız Koleji'yle ilgilendiğini Osmanlı devlet ricaline bildirmesi sayesinde gerçekleşmişti.¹⁷ Bu gelişmeler onun salt bir misyonerlik kalıbını aştığını ve dönem analizleri yapabilecek bir alt yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

MARY M. PATRICK'İN SULTAN REŞAD DÖNEMİ ÖNCESİNE DAİR İZLENİMLERİ

Müdire Patrick'in Sultan Reşad dönemini tahlil ederken ne gibi kıstaslar kullandığını, olay ve olguları hangi açılardan ele aldığını ve misyonerlik davası adına hangi noktaları öne çıkardığını görebilmek amacıyla daha önceki padişahlara dair yazdıkları büyük önem arz etmektedir.

Onun gözünde Sultan Abdülaziz "en güçlü safhalarında eski Türk tasavvurlarının milli gücünün her derecesini temsil eden son kişiydi. Kuruluş dönemindeki seçkin Osmanlı sultanlarına haleflerinden daha çok o benziyordu." Heybetli görünümüyle fiziki açıdan ırkının en güzeliydi. Kendisinde kesinlikle bir sultan tavrı vardı. Sultan Abdülaziz dönemi (1861-1876), eski gelenekler ile kamuoyunun gelişen kudreti arasındaki zorlu mücadeleyi tanımlamaktaydı. O ne Müslümanların dinî haklarını ne askeri idarenin gücünü ne de çok eşliliğin adaletini asla tartışma konusu yapmadı. Ordusu, Avrupa ordularının ekserisine denkti ve çok iyi teçhiz edilmişti. Donanmaya on beş adet devasa savaş gemisi ilave etmişti. Bu haliyle İngiltere ve Fransa'nın ordularından sonra dünyanın üçüncü büyük ordusuna sahipti.¹⁸

2003; A. Teyfur Erdoğan, "Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nin Kısa Tarihi", *Üsküdar Sempozyumu I (23-25 Mayıs 2003) Bildirileri*, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2004, c. 1, s. 302-324; Carolyn Goffman, "From Religious to American Proselytism: Mary Mills Patrick and the 'Sanctification of the Intellect'", *American Missionaries in the Middle East*, (ed. Mehmet Ali Doğan-Heather J. Sharkey), The University of Utah Press, Salt Lake City 2011, s. 84-121.

¹⁵ Hester D. Jenkins, s. 44 ve 66.

¹⁶ May N. Fincancı, s. 124.

¹⁷ Mary M. Patrick, *Bir Boğaziçi...*, s. 129, 146 ve 150. Bulgar çarının ziyareti sırasında 22 Mart 1910 akşamı görkemli bir ziyafet tertip edilmişti. Muhtemelen Müdire Patrick buna iştirak etmiştir. Ziyafete aralarında İstanbul'da bulunan elçiler ve eşlerinin de bulunduğu 100'den fazla davetli katılmış, Bulgar heyeti eşleriyle birlikte hazır bulunmuşlardı. Ayrıca Osmanlı Hükümeti'nin Hristiyan nazırlarının eşlerinin katılmasına da izin verilmişti. Cengiz Yolcu, "Bulgar Çarı Çarlar Kenti'nde", *III. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri (25-26 Mayıs 2015)*, İstanbul 2015, s. 257. Bu konuda ayrıca bkz. Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1981, s. 195-209; Saro Dadyan, "Eski Efendi'den Yeni Müttefik'e Osmanlı ve Bulgaristan Arasında Verilmiş İki Ziyafet", *Yemek ve Kültür Dergisi*, 2017, sayı: 47, s. 18-26.

¹⁸ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 75-78.

Miss Patrick'in "eski gelenekler ile kamuoyunun gelişen kudreti" diye tanımladığı hususlar, mevcut "saray" idaresi ve ileride zuhur edecek olan "meclis" yapılarını tanımlamaktadır. Bu vurgu aslında kendisinin bu ikisinden hangisinin safında yer alacağının ipuçlarını vermektedir.

Sultan Abdülaziz'in Fransa İmparatoriçesi Eugénie'yi karşılama etkinlikleri Miss Patrick'e göre Doğu misafirperverliğinin en zirve örneği idi ve eski Türk usulünün ihtişamını çok güzel tasvir ediyordu. Yıllar sonra Sultan Abdülhamid'in Alman İmparatoru Wilhelm için düzenlediği karşılama törenlerini bununla kıyasladığında ikincisinin "pek bayağı kaldığı" hükmünü verecekti.¹⁹

Sultan Abdülaziz devrinde eğitimde gözle görülür ilerlemeler kaydedilmişti. Sıbyan mekteplerine yeni ilkokullar eklenmiş, genel eğitimde bir başlangıç sistemi kurulmuştu. Bu sahadaki en yüksek başarı, bütün Osmanlı milletlerinden gençler için bir burjuva lisesi olan Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nin açılmasıydı. Sultan Aziz'i böyle bir okul açmaya Avrupa seyahati sırasında III. Napolyon teşvik etmişti. Bir Fransız müdürün idaresinde, öğretim dili Fransızca olan ve başından itibaren insanı hayrette bırakan derecede iyi bir müfredatla öğretim yapan bu kurum Osmanlı İmparatorluğu'nun müstakbel devlet adamlarını yetiştiriyordu.²⁰

Miss Patrick elbette kadınların Avrupai tarzda eğitim almaları için onun döneminde yapılan katkıları göz ardı edemezdi. Açmış olduğu iki güzel sanatlar okulundan birini ve Darülmuallimat'ı ziyarete bile gitmişti. Sultan Abdülaziz, Darülmuallimat ile zamanının ötesine geçmişti. Her ne kadar orta düzeyde olsa da bu kurum "ilerlemenin diğer formları çizgisindeki modern eğitim metotları yolunda hızlı bir gelişme gösterecekti."²¹

Dürüst bir vali olarak nitelendirdiği Midhat Paşa Padişahın güvenini kazanarak siyaset sahnesine bu dönemde çıkmış, "müstesna bir metin" olan Kanun-i Esasi'yi hazırlamıştı. Ancak Midhat Paşa'nın bu adımı Osmanlı dünyasında ve eyaletlerde yeni bir düşünceydi. Sultan Aziz de buna henüz hazır değildi.²²

Bu dönemdeki ticaret hayatı eski hareketliliğinden bir şey kaybetmemişti. Devrinin sonuna kadar da İstanbul eskiden olduğu gibi dünyanın en önemli ticaret merkezi olmayı sürdürdü. Şehri çeviren denizler yoluyla doğudan ve güneyden ticaret mallarıyla yüklü gemiler geliyordu. Türk başkenti bir tür evrensel finans merkezi diye adlandırılabilirdi. Zira Osmanlı paralarına İngiltere'den Hindistan'a kadar değişik ülkelerde rastlanıyordu ve bilfiil bu şehirde de mütemediyen öteki pek çok ülkenin paraları kullanılmıyordu.²³

Buraya kadar övgüyle bahsettiği Sultan Abdülaziz döneminde Osmanlı-Amerika ilişkilerine baktığımızda Miss Patrick'in yine kendi ülkesinin menfaatleri doğrultusunda değerlendirmeler yaptığını görmekteyiz. Çünkü Osmanlı Devleti'nin Amerika'da elçilik açması ve ortaelçi sıfatıyla Blacque Bey'i

¹⁹ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 96.

²⁰ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 112. Yazarın, Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nin kuruluşunu, III. Napolyon'un tavsiyesiyle başlatması güncel bilimsel verilerle tam anlamıyla uyuşmamaktadır. Kuruluşa dair kabul gören bilgiler (özetle) şu şekildedir: "22 Şubat 1867'de Bâbü'lî'ye bir muhtıra veren Fransa İslahat Fermanı'nın ruhuna uygun hareket edilmesi adına lise seviyesinde okulların açılması tavsiye ediliyordu. İstanbul'daki Fransız elçisi De Bourée, Sadrazam Âli Paşa ve Hariciye Nâzırı Fuad Paşa'ya muhtıra hükümlerinin yerine getirilmesi için dostça ısrarlarda bulunuyordu. Fransız Maarif Nâzırı Victor Durey kurulacak lisenin programını dahi hazırlamış ve İstanbul'a göndermişti. İstanbul'da Fransız maarif sistemine göre bir lise açılması konusunda ilk resmî görüşmelere 15 Mart 1867'de, Paris sefiri Cemil Paşa ile Fransız Hariciye Nâzırı Le Marquis de Moustier arasında başlandı." Adnan Şişman, "Galatasaray Mekteb-i Sultanisi", DİA, c. 13, s. 323-324. "Fransa'nın 1867'de verdiği bir nota ve sürekli ısrarları sonucu 1868'de, tamamen Fransız eğitim sistemine göre açılmıştır." Cevdet Küçük, "Abdülaziz", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, c. 1, s. 181. Bu durumda Miss Patrick'in kuruluş hikâyesini Sultan Abdülaziz'in Paris ziyareti ile ilişkilendirmesi ilginçtir ve araştırmaya muhtaçtır.

²¹ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 115.

²² Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 119.

²³ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 119-120.

tain etmesi, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması (1862), Amerika'dan petrol, pamuk tohumu ve silah ithali ilk defa bu dönemde gerçekleşmiştir. Ayrıca 1868'de Robert Kolej'in arsası için padişah iradesi çıkarılması da fevkalade önemli bir imtiyazdır.²⁴

Ne var ki Süveyş Kanalı'nın açılması ve demiryolu taşımacılığının başlaması ticaret usullerini değiştirmişti. Artık maliye uzmanlarına ihtiyaç duyulduğu gibi Türkiye'yi eski moda bir sarayın idare etmesi de zordu. Şüphesiz yapması gerekenler bunlarla sınırlı değildi:

“İyi eğitilmiş bir ordu veya dünyanın en güçlü üçüncü deniz filosuna sahip olmak vaziyeti kurtarmıyordu. Eğer Sultan Abdülaziz kendi eksikliğini fark etmiş olsaydı ve kamu borçlarını azaltmaya yönelik tedbirler alması için eğitilmiş ve tecrübeli bir maliye uzmanı tayin etseydi hükümdarlığının akıbeti daha farklı olabilirdi. Hâlbuki reform talebinin artarak güçlendiği tam da bu zamanda haremının gitgide artan aşırı isteklerine karşı koymaya bile muktedir olamıyordu. Kim bilir belki oradaki dokuz yüz kadın da kendi kişisel haklarıyla alakalı modern fikirler ediniyorlardı.”²⁵

İktisadi hayatla ilgili kendince çözümler ve varsayımlar ortaya koyan Miss Patrick Harem'le ilgili işleyiş ve oradaki Avrupalılaşıma cereyanı hakkında daha ileri tespitlerde bulunmaktadır. Saray ahvaline dair sahip olduğu malumatların sanki orayı içeriden gözlemliyormuş izlenimi vermesi ise ayrıca dikkati çekmektedir:

“Padişahın şahsi zevklerinde iktisatlı davranmayı teklif eden herhangi bir memur vatan hainliği ile damgalanıyordu. Zamanın bir dedikodusu, mali gerilimi biraz da ‘sarı saçları, mavi gözleri, al dudakları ve aşırı zarafetiyle’ güzel bir Çerkez cariyesinin israfına bağlamaktaydı. Bu cariyesinin kullanımına tahsis edilen saray arabası, Beyoğlu'nda rengârenk ipeklilerin ve pahalı mücevherlerin sergilendiği Fransız dükkânlarının önünde, herhangi bir başka saray arabasından daha sıklıkla dururdu.”²⁶

Miss Patrick'e göre nicedir ülkede ağır vergiler ve padişahın müsrifçe harcamaları yüzünden bir memnuniyetsizlik hüküm sürüyordu. Aylaklığın ve lüksün devam ettiği kalabalık haremının masrafı git-tikçe artmıştı. Saray ve köşklerin inşa edilmesi hazineyi yiyip bitiren bir yük olmuştu. Devlet hazinesindeki açıklar Londra ve Paris'e ciddi miktarlarda borçlanılarak karşılanmaya çalışılıyordu. Bunların faizleri ise yeni borçlarla kapatılıyordu. Bu gidişat, devletin borçları 200 milyon sterlini aşmıyaya kadar devam etti. Nihayet borçlarını ödememesinden dolayı Türkiye 1875 sonbaharında Avrupa'daki finans dünyasında müthiş bir galeyana sebebiyet vermiş oldu.²⁷

Sultan Abdülaziz'e kitabında geniş yer ayıran ve neredeyse sürekli övgüyle bahseden Miss Patrick onun tahttan indirilmesi konusunda Midhat Paşa'nın yanında yer alır. Paşa'nın “Sultan Aziz'in azledilmesinde kararlı olduğunu” vurguladıktan sonra “gittiği yön, onun son derece kahraman bir adam olduğunu ispatlamaktadır” diyerek buradaki haklılığının altını çizerek Hal' edilmesini tafsilatlı olarak anlattığı Sultan Abdülaziz, Miss Patrick'e göre intihar etmiştir.²⁸

Sultan V. Murad'ın kısa süren hükümdarlığında Midhat Paşa'nın nüfuzu artıyor, neredeyse mecliste tüm kontrolü eline geçirmeye doğru ilerliyordu. “Milli problemlere yönelik tavrıyla döneminin çok

²⁴ Öznur Feyizoğlu, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Sultan Abdülaziz Dönemi Osmanlı Amerika İlişkileri (1861-1876)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi SBE., Kocaeli 2009, s. 61-219.

²⁵ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 119-120.

²⁶ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 120.

²⁷ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 120.

²⁸ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 131-134. Sultan Abdülaziz'in intiharı meselesi üzerinde halihazırda tartışmalar nihayete ermiş değildir. Bu konudaki görüşler için bkz. Cevdet Küçük, s. 184-185; Ahmet Özcan, “Sultan Abdülaziz Öldürüldü mü, İntihar mı Etti?”, *Sultan Abdülaziz Dönemi ve Sempozyumu*, TTK Yayınları, Ankara 2014, c. 3, s. 1-14.

ilerisindeydi.” Şeriatın gayrimüslimlerle ilgili prensiplerine bundan böyle itaat edilmeyeceğini açıkça ifade ediyordu. Gâvurların “müminlerin evlatları” gibi muamele göreceklere dair söylentiler dolaşıyordu.²⁹

Miss Patrick, Midhat Paşa Anayasası’nın Osmanlı gayrimüslimleriyle ilgili düzenlemelerinin ne kadar önemli ve gerekli olduğuna özellikle vurgu yapmaktadır. Onun bu anayasayı kabul ettirmesine ramak kala işlerin alt üst olması ve söz konusu düzenlemelerin hayata geçirilemeyişi canını bir hayli sıkırmıştır:

“Midhat Paşa tamamlanmış reform planını müzakere ettikten sonra bunu resmen Meclis-i Vükelâ’ya arz etti. Meclis bu amaçla Şeyhülislamın konağında toplandı. O gün birçok nâzır ve tanınmış kişi orada hazırды. Bazı mülahazalardan sonra prensipte proje kabul edildi. Bazı üyeler şu zeminde itiraz ediyordu: ‘Talep edilen eşitlik anlayışıyla gayrimüslimlere, yani bir milletin cemaat üyelerine sergilenecek muamele, Müslüman dinî hukukunun (Şeriatın) belli kısımlarını ihlal etmektedir.’ Bu itiraza, sonunda şeriatın bu kısımlarından sarfı nazar edilmesi, bunların içinde bulunulan şartlara tatbik edilemez gözüyle bakılması gibi, o zamanlar için olağanüstü sayılabilecek çok ciddi bir kararla cevap verildi. Karar sonrası Meclis-i Vükelâ bu konunun, V. Murad’ın tahta çıkmasından sonra kanunen veliaht olan Şehzade Abdülhamid’in iradesine bırakılması gerektiğini beyan etti. Şehzade Abdülhamid yalnızca reformun prensiplerini kabul etmeye söz vermekle kalmamış, aynı zamanda tahta çıkarsa Midhat Paşa’nın istediğinden daha liberal bir reform yönünde ilerleyeceğini teyit etmişti.”³⁰

Miss Patrick’e göre buraya kadar kendince olumlu saydığı bir çizgide ilerleyen Osmanlı idari reformları “Sultan Abdülhamid’in sahneye çıkmasıyla” sona ermişti. Bizzat katıldığı Eyüp Sultan Camii’ndeki kılıç kuşanma merasimini kitabında, “böylece zorba Abdülhamid’in hükümdarlığı başlamış oldu” notuyla nihayete erdirmiştir.³¹ Onun bu tutumu, yeni padişahın hiçbir icraatıyla Miss Patrick’in gözüne giremeyeceğinin ilk işareti olarak algılanmalıdır. Zira ona karşı o kadar kesif bir nefretle doludur ki, yukarıda gayet sakin, tarafsız ve adeta bir uzman gözüyle mesleğinin üstüne çıkan değerlendirmeler yapan kişi gitmiş, tarih huzurunda adeta Sultan Abdülhamid’le hesaplaşmaya giren, bunu da sadece misyonerlik davasının önüne koyduğu engellere isyanla sınırlı tutmayıp kişisel husumetini de işe karıştıran biri gelmiştir.

Ona göre Sultan Abdülhamid tahta geçmek için kılı kırk yararcasına dolap çevirmiştir. Cahil bir adamdır; büyük fikirler için ne eğitimle ne tecrübeyle ne de doğal kapasitesi itibarıyla herhangi bir hazırlığı yoktur. Gösterişe özen gösteriyordu. Muhtemelen kendini içtenlikle İslam dinine adamıştı, ama bu da başlıca ilgisinin devletin genişlemesinde olmadığını bir delil idi. Tahta çıkınca miras aldığı dünyanın en güçlü üçüncü donanmasını Haliç’in iç kısmındaki gizli limana hapsetmişti. Araç gereçleri standartlara göre değiştirsin diye tophanede istihdam edilen iki yüz İngiliz mühendisin sayısını tedricen azaltmıştı. Heybeliada Bahriye Mektebi’ni bozulmaya ve çürümeye terk etmişti.³²

Onun karakteri “hilenin, kurnazlığın ve gaddarlığın bir bileşimidir.” Midhat Paşa’nın anayasası onun gözünde “Avrupalı güçler tarafından işi yavaşlatmak için kullanılan basit bir hileydi.” Hâlbuki Midhat Paşa nezdinde bu anayasa metni ömrünü adadığı reformları kolaylaştıracak bir teşebbüstü. Ule-

²⁹ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 137.

³⁰ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 141.

³¹ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 148.

³² Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 150.

ma ve dönemin bütün ilerici Türkler için de gerçek ilerlemenin yegâne umuduydu.³³ Miss Patrick bu düşüncelerini hatıra kitabında “İlk meclisin hazin sonu” başlığı altında paylaşmış, Sultan Abdülhamid’in Meclis’i feshetmesinden sonrasını da “Karanlık devirler” diye isimlendirmiştir. Onun korkuya kapılmış ve vehimli bir idareci olduğunu ise “Casusların Hâkimiyeti” başlığı altında şöyle anlatmaktadır:

“Sultan Abdülhamid korkuya o kadar saplandı ki, seksenlerin sonunda bütün haremi ve maiyetiyle birlikte Yıldız Sarayı’na taşındı. Arazinin etrafına binalar ve duvarlar ilave etti. Sarayın yanı başında, onun hizmetindeki değişik türlerde sandalların bulunduğu ufak bir göl vardı. Gözden ırak yerlerde oraya buraya olağanüstü güzellikte köşkler inşa ettirdi. Dış duvarların içine gizli duvarlar yaptırdı. Bunlar, düşmanların ani saldırılarından muhafaza edecek bir tür labirentti. Yıldız Sarayı bir tepenin üzerindeydi ve bütün gece boyunca elektrik lambalarıyla ışıklandırılırdı. Bu lambaların şuaları, şehirdeki pek çok evin içine girerken bizim pencerelerimizden içeri de süzülürdü. Ancak elektriğe her yerde izin verilmiyordu. Çünkü Padişah ondan korkuyordu. Kendisini havaya uçurmak için kullanılabilir diye ‘dinamo’ kelimesini dinamitle ilişkilendiren birisiydi!”³⁴

Miss Patrick’i bu şekilde tasvirlerle zorlayan asıl sebep, Sultan Abdülhamid’in Amerikan Kız Koleji’ne ve diğer Amerikan okullarına aldığı muhalif tavır olsa gerektir. Bilindiği gibi oralara gitmek isteyen gençlere ve ailelerine müdahale etmiştir. Dahası, adı geçen koleje resmiyet kazandıran bir iradeyi 1895’te güç bela onaylamış, arazinin tapusunu da vermemiştir. Bu meselenin halledilmesi için misyonerler aşağıda anlatılacağı üzere- Jön Türk ihtilalini beklemek zorunda kalmışlardır.

Miss Patrick’e göre Sultan Abdülhamid’in bütün stratejilerine rağmen Osmanlı’nın siyasi hayatında sansür ve casusların yok olduğu, Türk şehirlerinde artık köpeklerin ve dilencilerin görülmeyecekleri gün kısa süre sonra doğmak üzereydi. Telefonlar, otomobiller ve elektrik lambaları giriş izni bekliyordu ve İmparatorluğun üstünde belli belirsiz bir ilerleme ve eğitim ruhu asılı kalmıştı. Sultan Abdülhamid “eskiyi” elde tutmaya çalıştı, lakin “eski” gitmek zorundaydı.³⁵

“Eski”nin gidişiyle rahatlayacak olan misyonerler cephesinin duygu ve düşüncelerini bu şekilde dile getiren Miss Patrick bundan sonraki dönemi “Modern Türkiye’nin doğuşu”, “Jön Türk ihtilali” “Yeryüzünde bir cennet” başlıkları altında ele almıştır. Bir yandan Jön Türk hükümetinin icraatlarına yoğunlaşırken, diğer yandan Sultan Reşad’ın cülûsundan, kişiliğinden ve müdahil olduğu bazı hadiselerden bahsetmiştir. Onun bu gözlemlerini ve ayrıca onları kaydederken kullandığı ifadeleri ve yansıttığı duygularını daha iyi görebilmek adına, aşağıda büyük ölçüde “doğrudan aktarma” yoluna gidilmiştir.

SULTAN II. ABDÜLHAMİD’İN SELANİK’E GİDİŞİ VE SULTAN V. MEHMED REŞAD’IN CÜLÛSU

Miss Patrick’e göre Sultan Abdülhamid’in Selanik’e gitmek üzere tren istasyonuna götürülüşünün ertesi günü kardeşi Mehmed Reşad padişah oldu. Şehzade Reşad, babasının öldüğü 1861 yılından sonra kırk sekiz yıl boyunca kafeste yaşamıştı. Bu sürenin son kısmı gözaltında geçmiş, her daim etrafını casuslar sarmıştı. Casuslar o kadar gizli çalışırlardı ki, Reşad Efendi onların mevcudiyetlerinden haberdardı, ama nerede olduklarını bilmezdi. Sultan Abdülhamid’in saraydan götürüldüğü gün bir heyet, Şehzade Reşad’a “V. Mehmed” unvanıyla Osmanlı padişahı olduğunu bildirmek için bir ziyarette bulundu. O ise buna inanmadı. Lakin ertesi sabah hükümdar olmuştu. Sultan Abdülhamid’in Yıldız’daki o koskocaman

³³ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 156.

³⁴ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 181-182.

³⁵ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 183.

parkın içindeki sarayında yaşayan ahali, harem, saray erkânı, hizmetkârlar ve köleler bir gece içinde gözden kaybolmuşlardı. Onların taşınması olağanüstü bir gizlilik ve mükemmellikle tamamlanmıştı. Şayet biri, sokaktaki bir adama onların nereye götürüldüklerini sorsaydı, o da her zamanki Türk usulünce omuz silkerek şöyle diyecekti: “Bilmiyor musun?”³⁶

Sultan II. Abdülhamid şehri terk ettiği ve İstanbul’un ana caddeleri askerlerle dolup taşıdığı günün ertesi sabahı Haliç’in üstündeki köprüler kalabalıklardan temizlenmiş, Ayasofya’nın güneyindeki alana (bir hadise çıktığında lazım olur diye) silahlı bataryalar nakledilmişti. Bunlar tam da Ayasofya meydanına mevzilenmişlerdi. Yeni padişahın geçmesi beklenen bütün caddelerin her iki kenarına askeri birlikler sıralanmıştı. Bütün çatılar, pencereler ve kaldırımlar hürriyetin şu an geldiğini hisseden neşeli insanlarla tıklım tıklımdı. Her otuz saniyede bir top atışı yapılıyor, her patlamayı binlerce insanın alkış sesleri takip ediyordu. Yeni hükümdar arabasıyla geçerken sevinçle ve demokratik tezahüratlarla selamlanmıştı.³⁷

Eyüp Camii’nde V. Mehmed’e Osman Gazi’nin kılıcı³⁸ kuşandırıldı. Yeni padişah doğuştan demok-rattı ve onun cülûs merasimi, otuz yıl evvelki Sultan Abdülhamid’in merasimiyle tezat teşkil ediyordu. Mesela merasim için V. Mehmed bu kutsal camiye otomobille gitmişti.³⁹ Elinde mora çalan kırmızı renkli, ipekten dokunmuş, üzerinde tuğra bulunan bir sancak tutuyordu. Ne gösterişli iskeleler ne parlak kıyafetleriyle sıra sıra dizilmiş diplomatlar ne de zarif işlemeli giysileriyle hizmetkârlar vardı. Padişah, dolaşmaya çıkmış yaşlı bir adam görünümündeydi. Tören alayının en önemli kısmını ulema arabaları oluşturuyordu.⁴⁰

MECLİS ÜYELERİNİ KABUL TÖRENİ

Müdire Patrick’in gözünde Sultan V. Mehmed meclisi hoş karşılayan ilk hükümdardı. Meclisi-i Mebusan üyelerine Dolmabahçe Sarayı’nın⁴¹ arz odasında görkemli bir kabul töreni düzenledi. Zat-ı Şahaneleri o ilk günlerde çok mutluydu ve güler yüzlü bir ev sahipliği yapmıştı. Ülkenin meclisinde kabul töreni düzenlemesi bir sultan için hakikaten bir olaydı; daha evvelce hiç akla gelmemiş böyle bir şey ilk defa gerçekleşiyordu.⁴² Bir yanda mebuslar, diğer yanda ise fazlasıyla göze çarpan altın renkli sırma kordonlarıyla

³⁶ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 222.

³⁷ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 223.

³⁸ Sultana kuşandırılan kılıç yazarın söylediği gibi Osman Gazi’ye ait olmayıp Hz. Ömer’e aittir. Abdülkadir Özcan, “Kılıç Alayı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, c. 25, s. 410.

³⁹ Buradaki otomobil yeniliğinin aslında ihtiyaçtan hâsıl olduğu kaydedilmektedir. Öncelikle yazarın, türbeye gidiş yolunda otomobile bindiğine dair bilgisi yanlıştır. Çünkü Hünkâr, Eyüp Sultan semtine *Söğüt*lâ yataıyla gelmiş, oradan yaya olarak türbeye intikal etmiştir. Kılıç kuşanma merasiminden sonra araba ile Topkapı Sarayı’na geçmiştir. Zeynep Alanoğlu, “Meşrutî Sistemde Bir Padişah Portresi: Sultan Mehmed Reşad (1909-1918)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE., İstanbul 2019, s. 55. Geleneğe göre bu kısmın at üzerinde gidilmesi esas iken Hünkâr’ın yaşlı ve fazla kilolu olması sebebiyle, ayrıca daha evvel bunu tecrübe etmediğinden araba tercih edilmiştir. Lütfi Simavi, *Sultan Mehmed Reşad Han’ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz*, Ankara: TBMM Basımevi, Ankara 2017, c. 1, s. 63. Bu arabanın da otomobil olmadığı, bir fayton olduğu anlaşılmaktadır. Mevzuya dair bir başka açıklama, saray hocahanımlarından Safiye Ünüvar’a aittir: “Padişahın yaşlı ve şişman olması bilhassa mesaneden mustarip bulunması itibarıyla bu alayların araba ile yapılmasını münasip gördüğünü yine saray erkânından duydum.” Safiye Ünüvar, *Saray Hatıralarım*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 133.

⁴⁰ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 223.

⁴¹ Dolmabahçe’de gerçekleştiği söylenen böyle bir kabul merasimine herhangi bir araştırmada rastlamadık. Ancak biat merasimiyle fazlasıyla benzerlik arz etmektedir: 27 Nisan 1909’da Velihaht Reşad Efendi’nin tahta çıkması kararlaştırıldıktan sonra ona bu kararın bildirilmesi amacıyla Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Manastırlı İsmail Hakkı Efendi, Aristidi Paşa, Talat Bey ve Babekyan Efendi’den müteşekkil bir heyetin Dolmabahçe Sarayı’na gittiği bilinmektedir. Biat merasimi için Dolmabahçe Sarayı’ndan ayrılan yeni padişah Harbiye Nezareti’ne geçti. Merasime Meclis-i Mebusan üyeleri, Âyan heyeti, Şeyhülislam, Fetva Emni, Harbiye Nazırı, diğer vükela ile birçok askeri ve mülki erkân katıldılar. Biat töreninden önce Meclis-i Mebusan Reisi Ahmed Rıza Bey, Sultan’a yemin ettirdi. Zeynep Alanoğlu, s. 53-54. Buraya kadar anlatılanlar Miss Patrick’in naklettiği merasimin içeriğiyle örtüşmektedir. Muhtemelen Harbiye Nezareti’ne geçme kısmını atlamış olmalıdır.

⁴² Yazarın “ilk defa gerçekleşiyordu” dediği böyle bir kabul töreni, aslında daha evvelce Sultan Abdülhamid tarafından II. Meşrutiyet’in ilanından hemen sonra Şâle Köşkü’nde düzenlenmişti. Kızı Ayşe Sultan’ın hatıratında ayrıntılı biçimde, “Mebuslara Ziyafet” başlığı altında nakledilen bu gecede bütün mebusların hazır bulunduğu ve Sultan’ın bizzat ziyafetin tertibiyle alakadar olduğu, yemek esnasında da son derece memnun ve neşeli olduğu kaydedilmiştir. Bkz. Ayşe Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selis Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 140-141.

la ordunun ve deniz kuvvelerinin kıdemli subayları duruyordu. Mebuslar Avrupaî tarzda gece kıyafeti giymiş, beyaz eldiven takmışlardı. Padişah meclis başkanına özel iltifatlarla bulundu.⁴³

“Ulemadan biri kabul merasimini dua ile açtı. Ardından, tamamı ulemadan kişilerin oluşturduğu muhteşem bir tören alayı geldi. Bunlar Zat-ı Şahaneleri’nin elini öpmek üzere yürüyorlardı. Önlerinde beyaz kaftanıyla Şeyhülislam vardı. Öyle ya, yeni padişahı Şeyhülislam bizzat tayin etmiş değil miydi? Evkaf Nazırı yeşil giyinmişti. Onu uzun bir sıra halinde din adamları takip ediyordu. Her biri mertebesine göre yeşil, açık kahverengi, erguvani, lacivert ve hatta biri de siyah giyinmişti. Müslüman din adamlarının arkasından Doğu kiliselerinin patrikleri geldi. Etkileyici papaz cübbeleri giymişlerdi. Jön Türkler’in politikası farklı dinlerin eşitliğini içerdiğinden dolayı V. Mehmed papazlara nazik ve samimi bir konuşma yaptı. Rum patriği Hristiyan kurumlarının en kıdemli üyesi sıfatıyla Padişaha yönelik kısa bir hitabede bulundu. İmparatorluktaki değişik mezhep temsilcilerini, diplomatlar ve onların maiyetleri izledi. Sultan V. Mehmed misafirleri kabul için ayakta duruyordu.”⁴⁴

Miss Patrick’e göre birkaç gün öncesinde hayatındaki ani bir değişikliklerle kafesten tahta çıkan birisi olarak Sultan Reşad bir karakter araştırması için ilginç bir konu teşkil etmekteydi. Daha evvel çok mutsuz bir hayat sürmüş, bu hayatın çoğu kısmını da gözetim altında geçirmişti, ama yine de mutluydu. Etrafı hanedan ailesinin şehzadeleriyle sarılmıştı. Çünkü Sultan Abdülhamid sarayı terk eder etmez kafesin kapıları ilelebet açılmıştı. Şehzadelerin yüzünde sevinç ve hayret ifadeleri vardı. Sanki bir rüyadaymış gibi bir tür şaşkınlık içindeydiler. Artık onlar için kafes yoktu. Öğrenim görüyorlar, cemiyete giriyorlar, hayatlarından çıkıp gitmiş ne varsa çoğunu yapmakta serbest davranıyorlardı.⁴⁵

SULTAN REŞAD’IN KİŞİLİĞİ VE AİLE YAŞANTISI

Padişah olduğunda altmış beş yaşında, asil karakterli, akıllı bir idareci olmayı samimiyetle arzulayan bir kişi olan Sultan Reşad’ın aile yaşantısı çok sadeydi. Teamüllere uyması sebebiyle elbette tek eşli biri değildi. Fakat harem her zamanki manasında kullanılan bir terim olmaktan çıkmıştı. O vakitler iki hanımı olduğu anlatılıyordu. Cuma namazı için camiye giderdi; fakat bunu eski padişahların talep ettiği “maiye-tindekileri teşhir etme” hadisesi olmaksızın yapardı.⁴⁶

Sultan Reşad halkına yardım etmek için samimi bir arzu taşırdı ve daima daha fazlasını yapamadığına esef ederdi. Fikirlerinde son derece demokratik; hanedan mensubu olması hakkının, kendisine yarar sağlamasını asla istemezdi. Ölümünden kısa bir süre önce Alman bir cerrah tarafından yapılan ameliyatında narkoz almadan evvel şöyle demişti: “Ölmekten korkmuyorum; şu halimle memleketime çok az hizmet etmiş olmaktan korkuyorum.” Ameliyat masasında başucunda bekleyen en büyük oğlunun, “baba, bu haldeyken devam etme cesaretini nasıl buluyorsun?” sorusuna eski bir İran şiirinden bazı mısralar okuyarak şöyle cevap vermişti: “Saf kan yaşlı bir at her zaman, safkan olmayan genç bir attan daha fazla tahammül eder.” Ameliyattan sağ salim çıkmıştı, ama savaşın en dağdağalı geçtiği 1918 yılının başlarında vefat etmişti. Patrick’e göre Türkiye’deyken hükümdarlıklarını gördüğü beş padişahın bir tek onun ölümü doğal yolla gerçekleşmişti.⁴⁷

⁴³ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 224.

⁴⁴ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 224. Merasimle ilgili metinde izaha muhtaç bir husus görülmektedir. Padişahı şeyhülislamın tayin etmiş olduğu bilgisidir. Şayet yazar istihza yoluyla Sultan Abdülhamid’in hal’ edilmesinde şeyhülislam fetvasına bir göndermede bulunmuyorsa bilgi yanlışlığı söz konusudur.

⁴⁵ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 225.

⁴⁶ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 223-230.

⁴⁷ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 282.

SULTAN MEHMED REŞAD'IN YÖNETİM ANLAYIŞI

Müdire Patrick'in Sultan Reşad döneminin karakteristiğine dair düşünce ve izlenimleri Jön Türklerin icraatlarının analizleriyle paralel seyretmektedir. Çünkü onun nazarında Jön Türk hükümetinin bütün faaliyetleri aynı zamanda Sultan Reşad'ın da onayladığı, desteklediği ve bizzat içerisinde yer aldığı faaliyetlerdir. *Son Sultanların İstanbulu'nda* adlı kitabında (s. 226-230) Jön Türkler'in yeni bir yönetim anlayışıyla "eski"nin tasfiyesi için getirdiği yenilikleri şu başlıklar altında sıralamaktadır:

1. *Çok Milletli Bir Meclis İdaresi:* Jön Türklerin idaresindeki bütün tarihi sürecin bir alamet-i fârikası, 1908'den 1920'ye kadar varlığını sürdüren çok uluslu meclisti. Toplantı yeri olarak Çırağan Sarayı uygun görülmüştü. Konumu ve yapısı itibarıyla bu mekan hiç tartışmasız dünyanın en güzel meclis binasıydı. Meclis üyeleri, hâlâ Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bulunan bütün milletlerin vekillerinden oluşuyordu. Bunlar genelde yöresel kıyafetlerini giyerlerdi. Ülke çapındaki milletler kendi dillerinde öğrenim görmüşlerdi. Fakat aynı zamanda siyasi ilişkilerinde kullanmak için yeterli düzeyde Türkçe de biliyorlardı.

Mary M. Patrick'e göre seçkin Amerikalı ziyaretçileri Türk meclisine götürüp gezdirmek keyifli bir işti. Meclis başkanı⁴⁸ dostlarıydı ve herhangi bir vakit ona gönderilen bir not, bir celseye katılmak için samimi bir davet sağlardı. Jön Türkler'in bereketli siyaseti, Meclis binasının sıcak atmosferinde uzun süre hissedilmişti. Çırağan Sarayı'nın nadir antika ve süslemelerini ziyaretçilere göstermek ve üst katın pencerelerinden güzel manzaraları seyrettirmek için her daim bir kapı görevlisi bulunurdu. Meclisin hizmetinde bahşiş kabul edecek hiçbir görevli istihdam edilmemişti.

2. *Dürüst Valiler ve Hizmetleri:* Jön Türkler iktidara gelir gelmez büyük reformlara girişmişlerdi. Onlar bir cennet hülyasıyla, yani "adalet idesi"nin kontrolü altında kusursuz bir adalet devri hayaliyle iktidar olmuşlardı. Bu hayal devam ettiği sürece müstesna değişimler meydana gelmişti. Eyaletler için dürüst valiler aranıp bulunmuş ve İmparatorluğun en ücra köşelerinde bile ihtilalin etkileri hissettirilmişti. Bazı valiler yolların tamir edilmesi, köprü ve demiryolu inşası, hem kız hem de erkek çocuklara okullar açılması, sağlık işlerinin ıslahı ve aydınlık bir basının devam ettirilmesini içeren ilerleme fikirleriyle doluydular.

Miss Patrick'in buradaki "dürüst valiler" tanımından, misyonerlik sahasında kendilerine problem çıkarmayan valileri; "aydınlık bir basın" tabirinden de yine misyonerlerin bastıkları her türlü neşriyata eski yönetimin tam aksine artık hiçbir engel çıkartılmadığını anlamamız gerekmektedir.

3. *Ordudaki Değişiklikler:* İhtilal önderlerinden çoğu asker kişilerdi ve hemen dikkatlerini orduya çevirdiler. Osmanlı Devleti'nin nüfuz ve prestijinin en güçlü unsuru olan deniz filosunu kurtarmak için artık çok geçti, ama ordu inşa etmek için geç sayılmazdı. İstanbul'da yaşayan yabancılar jandarma teşkilatında ani bir değişim gördüler. Onların yetiştirilmesi için geniş kapsamlı okullar açıldı. Hatta eyaletlerdeki reform planlarının ilerletilmesi için bu jandarmalar etkili birer faktör haline getirildiler.

4. *Kadınların Toplumsal Hayata Katılımının Artması:* Ona göre yeniliklerin en harikulade unsurunu Türk kadınları teşkil ediyordu. En karanlık dönemlerde bile Türk kadınları her daim son derece önemli

⁴⁸ Bu tarihte meclis başkanlığını Jön Türk hareketi liderlerinden ve "hürriyetin babası" namıyla tanınan Ahmed Rıza Bey (1858-1930) yürütmekteydi. Ahmed Rıza İstanbul mebusu olarak girdiği Meclis-i Meb'usan'da 17 Aralık 1908'de oybirliğiyle meclis başkanlığına getirildi. Ancak 31 Mart vakası sonrasında İttihat ve Terakki ile arası açılınca 1910'da merkez komitesinden çıkartıldı. Böylece meclis başkanlığı da sona ermiş oldu. Ziyad Ebüzziya, "Ahmed Rıza", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, c. 2, s. 126.

bir yetişme biçimine sahiplerdi. Kur'an'ın kanunları muvacehesinde kendi mülklerini ve servetlerini zaten kendileri idare edebiliyorlardı. Yeni özgürlük anlayışıyla birlikte kadınların eğitiminde kararlı bir hareket ortaya çıktı. O sıralarda İngiliz Miss Isabel Fry İstanbul'a geldi ve yeni okul planlarıyla ilgilenen önemli Türk kadınlarıyla görüşmeye davet edildi.⁴⁹ Bir meslek cihetinden kadınlar en fazla tıpla ilgileniyorlardı. Harem'e kapatıldıkları karanlık devirlerde, aralarında her zaman bir sözümona kadın hekimler sınıfı olmuştu. Türk kadınları cephesindeki bu temayüle mukabil Amerikan Kız Koleji'nin biyoloji hocaları onlar için hıfzıssıhha, hijyen ve koruyucu hekimlik konularında umumi dersler düzenledi. Şehirdeki Türk hekimlerinden bazıları da bu fikri benimseyerek konferans vermeyi teklif ettiler. Konferanslara katılmak için İstanbul'un dört bir yanından kalabalık kadın grupları geliyordu.

5. Gümrük Dairesi: Eski rejimin sıkıntılı noktalarından biri gümrük dairesiydi. Burası her zaman ürküntü veren bir yerdi. Problemin ne kadar gizlenebilirdi ki? Gaddar memurlar ne derecede rüşvet alabiliyorlardı? Bir kimsenin vapurdan valiziyle ufak bir sandala inmesi ve gümrük dairesinin kalabalık rıhtımına yanaşması ne zorlu bir hünerdi. Kısa bir yurtdışı gezisi için gemiye binmek de aynı derecede zordu. Valizlerin teftişi hem gidişte hem de gelişte talep edilirdi. Kalabalık salondaki mücadele yalnızca gümrük görevlileriyle karşı karşıya kalmak değil, ilaveten kişinin kendi vicdanıyla da yüz yüze gelmesi demekti. Yeni düzenlemelerle bütün bunların hepsi değişti ve bir süreliğine dürüstlük ve nezaket gümrük dairesinde bile davranış kuralları haline geldi.

Miss Patrick'in anlattığı bu sıkıntılar ve onların giderildiği bilgisi, eskiden misyonerlerin yurtdışından getirdikleri ve yurtdışına çıkardıkları eşyaların ve kitapların gümrük dairelerinde çok sıkı denetime tabi tutulurken Jön Türkler'le birlikte bu denetimlerin epeyce esnetildiğini göstermektedir.

6. Sokak Köpekleri: Yeni yönetimin göze çarpan olaylarından bir başkası sokak köpeklerinin ortadan kaldırılmasıydı. Haklı olarak medeni bir şehirde bunların yerinin olmadığı düşünüldü ve aleyhlerinde bir bildiri yayınlandı. İstanbul'a gelen bir ziyaretçi kenar mahalleler dışında artık sokaklarda köpeklere rastlamıyordu.⁵⁰

7. Zaman Ayarlamaları: Yabancıların günlük hayatlarını ziyadesiyle kolaylaştıran bir başka reform ise zaman ayarlarının alaturkadan alafrangaya döndürülmesiyle yaşandı. Güneş artık saat on ikide batmıyordu ve tarifeler anlaşılabilirdi. Bununla beraber bu değişikliği duyan yaşlı, şaşkın ve zavallı bir adam tedirgin bir sesle "lakin efendi, ben namaz vaktini nasıl bileceğim?" diye sormuştu.

8. Eğitim ve Okullar: Bu konu hiç kuşkusuz Müdire Patrick'in en fazla üzerinde durduğu başlıklardan birisidir. Ona göre Jön Türkler'in savunduğu reformlar, eğitim metotlarının iyileştirilmesi için de geniş çaplı planları ihtiva etmekteydi. İstanbul Üniversitesi'nden ilkokullara kadar baştan aşağı bütün sistemde yeni bir enerji hissediliyordu. Bu bağlamda yabancıların eğitim öğretim faaliyetlerinin önündeki engeller kaldırılmış, artık Amerikan okullarına Müslüman kızları rahat bir şekilde gitmeye başlamışlardı:

"Türkiye'deki bütün yaşantım boyunca hiç bu kadar açıktan açığa Müslüman öğrenci kabul etmeye muktedir olmamıştık. Şimdi ise çok sayıda Müslüman öğrenci kolej sırtlarını tırmanıyorlardı. Peçeler

⁴⁹ Halide Edib'in yakından tanıdığı bu hanım İngiliz Sir Edward Fry'nın kızıdır. Kuveykır mezhebine mensuptur. Talat Paşa kız mekteplerinin teşkili için onu İstanbul'a davet etmiştir. Kaldığı bir ay zarfında onun evinde misafir olmuştur. Halide Edip Adivar, s. 186 ve 206.

⁵⁰ Sultan II. Abdülhamid'in hal'inden kısa süre sonra gerçekleşen bu icraat bazı yazarlar tarafından on binlerce köpeğin sistemli bir şekilde yakalanması, kafeslenmesi ve mavnalara yüklenip Hayırsız Ada'ya götürülerek orada aç susuz, ağır ve cefalı bir şekilde ölüme terk edildikleri şeklinde değerlendirilmektedir. Irvin Cemil Schick, "İstanbul'da 1910'da Gerçekleşen Büyük Köpek İtlâfı: Bir Mekân Üzerinde Çekişme Vakası", *Toplumsal Tarih*, 2010, sayı: 200, s. 22-33.

arkaya atılmış, mutlu ve hevesli yüzler ortaya çıkmıştı; özgürlük ve eğitim şimdi Müslüman kadınlar için imkan dahilindeydi.”⁵¹

Miss Patrick’e göre gerçekten de Jön Türklerin 1908 Temmuz ihtilaliyle bir gecede her şey değişmişti. Fakat öncelikle yıllardır alınamayan resmi kolej tapusunu alma işi halledilmişti:

“İstanbul’da bulunan mütevellî üyemiz William W. Peet, Jön Türklerin iktidara geldiğini duyar duymaz soluğu Hazine-i Evrak’ta almıştı. Orada müstesna bir arkadaşı vardı. İki birlikte derhal Arnavutköy arazisi için bir tapu senedi elde etmeyi başardılar. Meseleyi sürüncemede bırakacak bazı değişiklikler vuku bulabilir korkusuyla, bütün resmi işlemlerde gerekli olduğu üzere bu belgelerin de imzalanıp mühürlenmesine kadar yemek veya dinlenmek için bile duraksamadan bir devlet dairesinden ötekine koşturup durdular. Bundan çok kısa bir süre sonra Dr. Peet “arazi bizimdir” diye bir telgraf çekti.”⁵²

Dr. Peet’in Hazine-i Evrak’taki yeşil kıyafetli, beyaz sarıklı dostuna öğle yemeği için vakit kaybetmesin diye peynir ekmek götürüp oracıkta yedirdiği de Miss Patrick’in verdiği ayrıntılar arasındadır.⁵³ Fakat belki de bu kadar acele etmelerine gerek yoktu. Zira çok kısa bir süre sonra Jön Türk hükümeti beklediklerinin de ötesinde bir ilgi ve destekle yanlarında yer alacak, sıkı işbirliği ve münasebetler inşa edecekti.

Kendisinin ifadesiyle, “otuz iki yıldır uygulanmakta olan koleje Türk öğrenci alma yasağı” da artık kaldırılmıştı. Kızlarını koleje gönderen ailelerin cezaya maruz kalmaması, kuruma yeni kayıtlar ilave etmişti. 1908’in son aylarında aralarında Şeyhülislam’ın⁵⁴, Beyrut valisinin⁵⁵ ve Meclis’ten birçok vekilin kızlarından ani talepler gelmişti.⁵⁶ Hükümetin koleje yönelik tavrı da bugüne kadar görülmedik bir tarzda müspet yönde geliyordu. 9 Kasım 1911 tarihinde kolej’in Arnavutköy’deki binalarının temel atma törenine katılan Maarif Nezareti temsilcisi Mehmed Halid Bey’in konuşması yeni hükümetin bu Amerikan kolejine ne kadar dostça yaklaştığını gösteriyordu. Şöyle demişti Halid Bey:

“Günümüzün en büyük sosyal meselesi, kadınların zihni ve ahlaki bakımdan geliştirilmesidir. Bütün terakkilerin kaynağında eğitimin yattığını söylemeye lüzum yoktur. Amerikan Kız Koleji bu memleketteki kadınların aydınlanması ve eğitilmesinin en büyük merkezlerinden biri olmuştur. Kolej fevkalade gelişimini ve yüksek standardını, müdiresi Dr. Patrick’in muazzam cesareti ve kabiliyetine borçludur. Bu kurumun yıldan yıla ilerleyişini iftiharla seyrettim. Bu vesileyle koleje ve eğitimci kadrosuna bu çok önemli ve aydınlatıcı çabalarından ötürü Maarif Vekilinin teşekkürlerini sunmayı bir görev addediyorum.”⁵⁷

Elbette bu sözler eski dönemin kısıtlamalarıyla karşılaştırınca inanılmaz bir değişim demekti. Nasıl olmasın? Hem Enver Paşa hem Cemal Paşa koleji bizzat ziyaret etmişlerdi. Her ikisi de tavırlarında samimiydiler. Enver Paşa’ya sabahları at gezintisinde sık sık büyükelçi Henry Morgenthau eşlik ederdi.

⁵¹ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 225.

⁵² Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 211.

⁵³ Mary M. Patrick, *Bir Boğaziçi...*, s. 89.

⁵⁴ Müdür Patrick’in verdiği tarihte herhangi bir yanlışlık yoksa bu şahıs, “1908’in son aylarında” şeyhülislamlık makamında bulunan şahıs Cemaleddin Efendi olmalıdır. Çünkü kendisinin şeyhülislamlıktan istifa ettiği tarih 14 Şubat 1909’dur. Mehmet İpşirli, “Cemaleddin Efendi Halidefendizade”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, c. 7, s. 310.

⁵⁵ Miss Patrick’in bahsettiği tarihte Beyrut valisi olan isim İbrahim Halil Paşa’dır. Eylül 1903-Aralık 1908 tarihleri arasında görev yapmıştır. Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricâli (1839-1922)*, Isis Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 27. Kızı için Amerikan Kız Koleji’ne başvuran şahıs muhtemelen odur.

⁵⁶ Mary M. Patrick, *Bir Boğaziçi...*, s. 89.

⁵⁷ Hester D. Jenkins, s. 165.

Cemal Paşa kolejdaki bir öğle yemeği davetini kabul etmiş, öğrencilere bir de konuşma yapmıştı.⁵⁸ Nitekim Müdire Patrick “kolej tarihinde ilk defa yüksek memurlardan her türlü teşviki gördüklerini” söylerken haklıydı. Hatta ihtiyaçlarını sormak için temsilciler bile gönderilmişti. Ona göre bütün bunlardan en şaşırtıcı olanı, öğretmen olarak yetiştirilmeleri için itinayla seçilen birkaç Müslüman kızın koleje gönderilmesi ve bunun için hükümetin ödenekler tahsis etmesiydi. Bunlardan bazılarını Halide Edip seçmişti. Hükümet o kızlardan, mezuniyetleri sonrasında devlet okullarında beş yıl öğretmenlik yapma taahhüdü almıştı. Yetkililer kızları koleje emanet ederken şunları söylemişlerdi: “Biz onların entelektüel eğitimlerini, ahlaklarını ve sağlıklarını size teslim ediyoruz.” Böylece kolejin ülkedeki diğer okullarla samimi ilişkiler kurma fırsatları da artacaktı. Zira hükümetin 12.000 öğretmene ihtiyacı vardı. Bunun sadece 500’ü mevcuttu. Kolejden bu ihtiyacı karşılaması istendi. Nitekim 1915’te mezun edilen 22 öğrenci arasında Jön Türklerin 1909’da koleje gönderdikleri iki Türk kızı da bulunuyordu.⁵⁹ 1911-1912 Müdire Raporu’nda bu konuya şöyle değinmektedir:

“Osmanlı Devleti’ndeki okulların durumları süratle iyileşmektedir. Son dönemlerde kızlar için bazı okullar kuruldu. Bunların amacı öğrencileri koleje girmeye hazırlamak. Müslüman öğrencilerin büyük bir kısmı mecburen hazırlık bölümünde okurken, hatta kolej sınıflarında bu yıl on bir Müslüman öğrenci bulunsada, üst sınıflardaki Türk kızlarının sayısı yıldan yıla artacaktır. Hazırlık bölümümüzden bu sene beş Müslüman kız mezun oldu ve önümüzdeki Eylülde koleje girecekler. Geçen devirlerde Türk kadınlarının eğitimden tamamıyla mahrum bırakıldığını hatırladığımızda, bu gelişme hakikaten dikkate değer bir manzara arz etmektedir.”⁶⁰

Bu olumlu gelişmelerin hemen akabinde Miss Patrick “etrafında olup biten bu şaşırtıcı yenilikler ve reformlar karşısında Sultan Reşad’ın tavrı ne olmuştu?” diye sormakta, cevabını yine kendisi vermektedir: “Kendisinden beklenen taleplere elinden gelenin en iyisiyle karşılık verdi. Onun hükümdarlığına has ilk faaliyeti kafesin kapılarını açmış olmasıydı. İkinci olarak da daha evvel eşliğinden hiçbir Hristiyan’ın girmedığı kutsal Eyüp Camii o zamandan itibaren kılıç kuşanma merasimlerinde halka [gayrimüslimlere] açıldı.”⁶¹

Mary M. Patrick’in izlenimleri doğrultusunda 1914 yazının ilk kısmında İstanbul sakin ve huzurluydu; hiçbir savaş söylentisi yoktu. Şefkatli, yaşlı sultan elinden geldiğince devlet meseleleriyle başa çıkmaya çalışarak Dolmabahçe Sarayı’nın muhitiyle birlikte sakince yaşıyordu. Midhat Paşa’nın anayasası hâlâ yürürlükteydi ve çok milletli meclis muntazaman toplanıyordu. Şehirde düzen hâkimdi.⁶²

Bu tespitleriyle ilk başta Miss Patrick olumlu bir tablo çiziyor gibi görünse de aslında Sultan Reşad’ın sakin yaşantısının devlet yönetimindeki Jön Türkler’e rahat hareket edecekleri bir alan açtığını pekâlâ biliyordu. Bunu şu sözleriyle açıkça ifade etmektedir:

“Osmanlı padişahı V. Mehmed’in bir isimden ibaret olduğu, iktidar sahibi biri olmadığı herkesin malumuydu. Padişahın Almanya’dan Osmanlı ordusuna askeri eğitimciler gönderilmesini istemesi, bu-

⁵⁸ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 260.

⁵⁹ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 226; *Bir Boğaziçi...*, s. 89 ve 109. Yaklaşık altı yıl bu kurumda öğrenim gören ve mezun olan iki kızdan biri Semiha Vamık Dural’dır. *Who is Who in the RC-ACG Alumni Community?*, İstanbul Amerikan Kolejleri Mezunları Derneği, İstanbul 1985, c. 1, s. 124. Vamık Bey adlı bir hekimin kızıdır. İstanbul’daki çeşitli okullarda İngilizce dersleri vermiştir. Kendisi gibi öğretmen olan Nevzat Bey’le evlenmiştir. Fatma Acun, “Arnavutköy Amerikan Kız Koleji Mezunları ve Meşhurları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2015, sayı: 22, s. 434. Diğer mezunun kim olduğu tespit edilememiştir.

⁶⁰ Hester D. Jenkins, s. 167.

⁶¹ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 230.

⁶² Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 255.

nun üzerine General Liman Von Sanders'in Türk ordusunun İstanbul'daki birliklerinin başına geçmesi Enver Paşa'nın nüfuzu sayesinde olmuştu.”⁶³

Miss Patrick ikinci bir örnekle Sultan Reşad'ın bu yönünü iyice belirginleştirmektedir: “Savaş süresince Türkiye’de meydana gelen en dehşetli hadiselerden biri de Ermenilerin sürgüne gönderilmesi idi. (...) O dönemde Osmanlı Devleti’nin idaresinden, üçlü gruptaki Enver Paşa ile Talat Paşa sorumluydu. Cemal Paşa’nın bu ikisinden daha az zalim olduğu düşünülüyordu. Ayrıca Cemal Paşa esas itibarıyla İmparatorluğun güney kesimiyle ilgileniyordu. Yaşlı padişah isteyerek hiç kimseyi incitmezdi. Bu mesele hakkında çok fazla bir şey bilip bilmediği bile belli değildir.”⁶⁴ Bir başka yerde de onun aslında “dürüst bir adam” olduğunu, fakat hayatın sıradan iniş ve çıkışları için yani bir milletin hükümdarlığıyla ilgili uygun eğitim almadığından Dünya Savaşıyla karşı karşıya gelince tamamen yetersiz kalarak danışmanları olan Enver, Talat ve Cemal paşaların tavsiyelerine günden güne daha fazla bağımlı hale geldiğini yazmıştı. “Zavallı yaşlı Sultan” savaşın ilk yılları boyunca acil ihtiyaçları karşılamak için elinden geleni yapmış, ancak adı geçen paşaların isteklerinin tersine hareket edememişti.⁶⁵ Ona göre gelinen noktada Saray iktidarının Meclis iktidarına yenilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim Sultan Reşad ağırlaşan savaş şartlarında çözüm için payitahtı İstanbul’dan Anadolu’ya taşıma kararı almak zorunda kalmıştı. Miss Patrick’in onun idarecilik yönü hakkındaki son izlenimi bu olayla ilgilidir:

“1915 yılının başlarında İngilizlerin Çanakkale Boğazı’nda olduğu söylentisi şehirde yayılınca bunun doğru olması son derece acayip bir şeymiş gibi görünmüştü. İtilaf Devletleri filosunun boğazların girişindeki ilk saldırısı neticeyi önceden haber veriyordu. Bu duyum İstanbul’da bir paniğe yol açmıştı: “İngiltere ve Fransa İstanbul’u alacak olursa ne olur?” Bu dedikodu, yaşlı sultan V. Mehmed’in, Asya yakasındaki istasyondan kalkan ve Konya’ya giden trene binmek için Boğaz’ı geçmeye hazır olduğunu da içeriyordu. Paralarını, mücevherlerini ve öteki değerli eşyalarını zaten saraydan istasyona gönderdiği, saraylı hanımların da denklemleri hazırladıkları söyleniyordu. Sanat müzesindeki bazı kıymetli parçalar bir camide depolanmak üzere önden Konya’ya gönderilmişti.”⁶⁶

Jön Türk hükümetinin kendisine daha sınırlı bir alan bıraktığı anlaşılan Mehmed Reşad elden geldiğince hükümetle uyumlu bir padişah olmaya çabalamış, yönetimdeki çalkantılara müdahil olmamaya gayret sarf etmiştir.

MARY M. PATRICK’İN SULTAN REŞAD İLE KARŞILAŞMASI

Müdire Patrick’in Sultan Reşad’la kişisel münasebetlerinden biri net bir tarih vermediği bir Cuma günü onunla tesadüfen karşılaşmasıyla vuku bulmuştur. Olayın seyrini şu şekilde aktarmaktadır:

“Bir Cuma günü öğleye yakın Beyoğlu’ndan Beşiktaş’a gitmek üzere üstü açık bir araba tutmuştum. Oradan da Boğaz’ın karşı kıyısındaki Üsküdar’a geçmek için bir sandal tutacaktım. Epeyce dalgın, zihnimde başka başka şeyler düşünerek gidiyordum. Biraz sonra aşağı bakınca sokağın kumlanmış olduğunu fark ettim. Başımı kaldırıp bakınca bir asker kordonuyla sarılmış olduğumu gördüm. Meğer arabamı

⁶³ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 264.

⁶⁴ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 280.

⁶⁵ Mary M. Patrick, *Bir Boğaziçi...*, s. 104 ve 117.

⁶⁶ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 273. Yazarın bu konudaki duyumları vakıya ters düşmemektedir. Sultan Reşad Beylerbeyi sarayında bulunan sabık padişah II. Abdülhamid Han’a “biraderim hazır olsunlar. Kendilerini Bursa’ya nakletmek icap edecek. Ben de Konya’ya gideceğim” diye haber yollamıştır. Aldığı cevap ise İstanbul’u ne olursa olsun terk etmemek yönünde olmuştur. Ayşe Osmanoğlu, s. 233. Bu konuda ayrıca bkz. Mustafa Selçuk, “Çanakkale Savaşları Sırasında Osmanlı Hükümeti’ni ve Padişah’ı İstanbul’dan Taşıma Planları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2008, c. 24, sayı: 70, s. 195-212.

yanlışlıkla Padişah'ın arabasının duracağı yere doğru sürdürmüşüm. Zat-ı Şahaneleri mutat namazını kılmak üzere cami yolundaymış; Beşiktaş'ta, Dolmabahçe Sarayı'ndan pek uzakta olmayan bir cami seçmiş. Ben de Padişahın tören alayının önünü kesmişim. Şayet böyle bir hadise eski padişahlar devrinde meydana gelmiş olsaydı bir felakete neden olabilirdi. Çok mahcup olmuştum. Arabacım atlarını durdurdu; bir asker yavaşça ileri doğru adım attı ve arabam çabucak geri çekilinceye kadar vaziyet aldı. "Zat-ı Şahanelerinden özür dilerim" dedim askere, "buradan geçerken dikkatsiz davrandığım için çok üzgünüm." Asker nazikçe selam verdi, Padişah Hazretleri gülümsedi ve reverans yaptı. Ben de karmakarışık duygularla oradan uzaklaştım."⁶⁷

Olayın geçtiği yer muhtemelen Sinan Paşa Camii civarındır. Padişahın bu anlayışlı tutumu onun kişiliğini ele verdiği gibi Cuma selamlıklarının da eski şa'şasını kaybettiğini göstermektedir. Aksi olsaydı Miss Patrick insan kalabalıklarının o bölgeyi kaplaması veya tezahüratları sebebiyle Padişaha bu kadar yaklaşmazdı.

SULTAN REŞAD'IN MISS PATRICK'E GÖNDERDİĞİ ŞEFKAT NİŞANI

Her padişah gibi Sultan Reşad da çeşitli nişanlar ve madalyalar yoluyla devlet ricalinden, yerli halktan ve yabancı kimselerden ülkeye yararlı olanlara taltiflerde bulunmuş, onları gönül yoluyla devlete bağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Amerikalı yabancılara da çeşitli nişanlar ihsan etmiştir. Örneğin, Amerikalı müsteşar Huntington Wilson'ın eşine birinci derece şefkat nişanı,⁶⁸ Amerika büyükelçisi Henry Morgenthau'nun oğluna Amerika'ya döndüğü sırada üçüncü derece Osmanî nişanı,⁶⁹ vermiştir. Keza Antep Amerikan Hastanesi'nin hekim misyonerlerinden Fred D. Shepard'a 1910 yılında bir Mecidi nişanı ile devlet beratına,⁷⁰ Erzurum'daki Türk hastanesinde yaptığı hizmetlerden dolayı Kızılhaç'ın teklifiyle misyoner Mary L. Graffam'a devlet nişanı⁷¹ layık görmüştür.

Bu çerçevede Müdire Patrick'e de bir nişan göndermiştir. Bunun teslimi ise Amerikan Kız Koleji'nin Arnavutköy sırtlarındaki binasına taşınmasıyla birlikte o senenin eğitim öğretim yılı açılışında gerçekleşmiştir (3 Temmuz 1914). Törene Amerika büyükelçisi Henry Morgenthau, Maarif Nazırı [Ahmet Şükrü bey],⁷² İstanbul şehremini [Cemil Topuzlu] ve Dâhiliye Nazırı [Talat Bey]⁷³ katılmışlardır. Dâhiliye Nazırı ayağa kalkarak, kadınların eğitim davalarında verdiği hizmete karşılık Miss Patrick'e üçüncü dereceden şefkat nişanı⁷⁴ vermekten dolayı Zat-ı Âlileri V. Mehmed'in memnuniyet duyduğunu bildirmiştir.⁷⁵ American Board'un yayın organı *The Missionary Herald* da bu haber şu şekilde yer almaktadır: "Amerikan Kız Koleji müdiresi Dr. Patrick Türk kadınlarının yükseköğretimine yaptığı hizmetlerden

⁶⁷ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 230-231.

⁶⁸ "Empire News, The Capital", *The Orient*, 16 Kasım 1910, Vol. 31, s. 5.

⁶⁹ "Empire News, The Capital", *The Orient*, 24 Şubat 1915, Vol. 6, s. 61.

⁷⁰ Turhan Baytop, *Antep'in Öncü Hekimleri*, SEV Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 44 ve 46.

⁷¹ "Personal Notes", *Life and Light*, Mayıs 1917, Vol. 47, s. 195.

⁷² Yazarın ismini zikretmediği maarif nazırı Ahmed Şükrü Bayındır (1875-1926) olmalıdır. Mahmud Şevket Paşa kabinesinde 24 Ocak 1913'de bu göreve başlamış, 9 Aralık 1917'de ayrılmıştır. Böylece II. Meşrutiyet döneminin en uzun süreli maarif nazırı unvanını kazanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Trabzon valisi olan Şükrü Bey, İzmir Suikastı nedeniyle 1926'da idam edilmiştir. Mehmet Salih Erkek, "II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2013, S. 28, s. 398.

⁷³ Talat Paşa (1874-1921): Mahmud Şevket Paşa suikastının ardından kurulan Said Halim Paşa kabinesinde 12 Haziran 1913'te dâhiliye nâzirliğine getirildi. Nüfuzunun giderek artması neticesinde devlet siyasetinin en önemli belirleyicilerinden biri oldu. Ocak 1917'de sadrazam oldu. Bundan sonra da yükselişi sürdü. Şükrü Hanioglu, "Talat Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c. 39, s. 503. Bu durumda yazarın ismini vermediği Dâhiliye Nazırı Talat Paşa olmaktadır.

⁷⁴ Şefkat Nişanı yalnızca kadınlara mahsusen Sultan II. Abdülhamid tarafından 27 Eylül 1878 tarihinde üç rütbe olarak ihdas edilmiştir. Devletin, vatanın ve milletin menfaatine, insaniyete, savaşa ve herhangi bir felaketin kurbanlarına yardım eden her tabiiyetten bütün kadınların bu nişana sahip olabilecekleri belirtilmiştir. Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2004, s. 260-261; Metin Erüreten, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları: Belgelerle Tarihi*, DMC, İstanbul 2001, s. 286-292.

⁷⁵ Mary M. Patrick, *Son Sultanların...*, s. 253; *Bir Boğaziçi...*, s. 101.

dolayı geçtiğimiz Haziran ayında Sultan V. Mehmed'den bir şefkat nişanı aldı. Bu onurlandırma kolejin yeni binalarının açılış töreninde gerçekleşti.”⁷⁶

Miss Patrick'in her iki hatıra kitabında da aldığı bu nişanla ilgili herhangi bir yorum yapmamış olması düşündürücüdür. Acaba geleneksel/eski bir yönetim anlayışını temsil eden bir “sultandan” gelen taltifin, kendilerini “cumhuriyetçi” olarak tanımlayan Amerika vatandaşlarına yakışmayacağını düşünmüş olabilir miydi?⁷⁷ Her ne olursa olsun Miss Patrick kendi idealleri için çalışmış olmasına rağmen bulunduğu ülkenin en üst düzey idarecisinden takdir görmüştür ve bu da okyanus ötesinden gelen bir “İsa elçisi” için fevkalade bir ödüdür.

SONUÇ

Amerikan Kız Koleji'nde yaklaşık yarım yüzyıl müdirelik yapmış olan Mary M. Patrick okul dışı etkinliklerde ve çeşitli ortamlardaki gözlemleriyle de öne çıkan bir misyonerdir. Bunu yaparken kendi ölçeğinde Payitahtın nabzını tutmaya çalışmış, kolejin politikalarını mevcut sosyal ortama göre şekillendirmesini bilmiştir. Saltanatlarını gördüğü Osmanlı padişahıyla ilgili kendi penceresinden değerlendirmelerde bulunmuş, bunlar arasında Sultan V. Mehmed Reşad'la ilgili düşünce ve izlenimlerine de geniş bir yer vermiştir.

Bu padişahları değerlendirirken hiç kuşkusuz onların icraatlarına kendi dünya görüşü ve menfaatleri zaviyesinden bakmıştır. Görüşlerini iki temel kriter üzerine inşa etmiştir. Birincisi, ülkede misyoner faaliyetlerinin sürdürülmesinde ortamın ne derece rahat olup olmadığıdır. İkincisi ise Osmanlı'da devlet yapısından bürokrasiye, insanların günlük yaşantısından eğitime kadar değişik alanlarda Batılılaşma yolunda ne kadar mesafe kat edildiğidir.

Bu bakış açısıyla Sultan Abdülaziz'i, Türklerin güçlü dönemlerindeki son sultan olarak görmekle birlikte eski geleneklerle kamuoyunun yeni yeni oluşmaya başlayan baskısı arasında kalan bir idare anlayışı benimsemiştir. Onun devrinde eğitim alanındaki yenilikleri sıbyan mekteplerine yeni ilkokulların eklenmesi, müslim - gayrimüslim bütün Osmanlı gençlerini kabul eden “burjuva lisesi” Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nin açılması, kadınların Avrupalı tarzda eğitim almaları adına Darülmuallimat'ın açılması Sultan Abdülaziz'i zamanının ötesine geçirmişti. Onun bu müspet yaklaşımında güçlendirilen Osmanlı-ABD ilişkilerinin büyük etkisi olduğu gözlemlenmektedir.

Sultan V. Murad'ın kısa süren hükümdarlığına Midhat Paşa'nın icraatları damgasını vurmuştu. Ardından tahta çıkan Sultan Abdülhamid ise bütün reformları ve olumlu gidişatı alt üst eden icraatlara imza atmıştır. Anayasayı kaldırmış, ilk meclisi lağvetmiş, casuslar ordusu oluşturmuş ve sansürle iş görmüştü. Tahttan indirilmesiyle ülke yeniden aydınlığa çıkmıştı. Patrick'in bu düşüncelerinin altında Sultan Abdülhamid'in Amerikan Kız Koleji'ne ve diğer misyoner faaliyetlerine muhalif tavrı ve çıkardığı engellemelerin olduğu aşikârdır.

Görüşlerinin Jön Türkler'in idaresinde çok da öne çıkmayan bir figür olmakla birlikte bir misyoner hanımın gözlemlerinde bu durumla ters istikamette bir alaka gördüğü söylenebilir. Müdire Patrick'in

⁷⁶ “The Chronicle”, *The Missionary Herald*, Ağustos 1914, Vol. 110, s. 369.

⁷⁷ Burada Robert Kolej'in finansmanını sağlayan ve koleje ismi verilen Christopher R. Robert'in 1871'deki İstanbul ziyareti sırasında bizzat Sadrazam Âli Paşa tarafından ve yine onu sarayına davet ederek kendi eliyle verdiği Mecidi nişanını buna benzer gerekçelerle reddetmesi akla gelmektedir. Mr. Robert, Sultan'ın, şahsını bu şekilde şereflendirmesinden pek mütehassıs olduğunu ifade ettikten sonra “kendisinin sıradan bir cumhuriyetçi Amerikan vatandaşı olduğunu, bu türden nişanların Amerikalılar arasında kullanılmadığını” söylemiştir. Onun bu tavrıyla kolejin kurucusu ve müdürü olan misyoner C. Hamlin tarafından “Amerikan vatandaşlığına ilave bir itibar kazandırdığından dolayı umumiyetle beğeniyle karşılanmıştı” sözleriyle övülmüştür. Cyrus Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, (çev. Ayşe Aksu), Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, s. 407-408.

nezdinde Sultan Reşad asil karakterli, dürüst, akıllı bir idareci olarak resmedilmektedir. Fikirlerinde son derece demokrat ve yenilik taraftarıdır. Halkı için çalışmayı şiar edinmiştir. Aile yaşantısı gayet sade, şahsı itibarıyla da gösterişe meraklı biri değildir. Fakat onun hakkındaki bu müspet değerlendirmelerde Jön Türk hükümetiyle beraber Amerikan misyoner kurumlarına dostça yaklaşmasının ve geleneksel yapıların çoğunu Batılı tarzda yeniden düzenlemesinin payını inkâr etmek elbette mümkün değildir.

KAYNAKÇA

American Board Arşivleri

- "Another Visit to Ordo, Miss Patrick's Letter", *The Missionary Herald*, Nisan 1874, Vol. 70.
- "Empire News, The Capital", *The Orient*, 16 Kasım 1910, Vol. 31.
- "Empire News, The Capital", *The Orient*, 24 Şubat 1915, Vol. 6.
- "Light in Distant Places", *The Missionary Herald*, Ocak 1873, Vol. 69.
- "Personal Notes", *Life and Light*, Mayıs 1917, Vol. 47.
- "The Chronicle", *The Missionary Herald*, Ağustos 1914, Vol. 110.

Kitap, Tez ve Makaleler

- Alan, Gülbadi *Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Protestan Okulları*, TTK Yayınları, Ankara 2015.
- Acun, Fatma, "Amavutköy Amerikan Kız Koleji Mezunları ve Meşhurları", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2015, sayı: 22, ss. 417-442.
- Adivar, Halide Edip, *Mor Salkımlı Ev*, Özgür Yayınları, İstanbul 2000.
- Alanoğlu, Zeynep, "Meşrutî Sistemde Bir Padişah Portresi: Sultan Mehmed Reşad (1909-1918)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2019.
- Baytop, Turhan, *Antep'in Öncü Hekimleri*, SEV Yayıncılık, İstanbul 2003.
- Ebüzziya, Ziyad, "Ahmed Rıza", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, c. 2, ss.124-127.
- Eldem, Edhem, *İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2004.

- Erkek, Mehmet Salih, "II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2013, c. 28, sayı: 2, ss. 385-416.
- Erüreten, Metin, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları: Belgelerle Tarihi*, (çev. Erhan Uzsay), DMC, İstanbul 2001.
- Feyizoğlu, Öznur, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Sultan Abdülaziz Dönemi Osmanlı Amerika İlişkileri (1861-1876)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi SBE, Kocaeli 2009.
- Fincancı, May N., *The History of Robert College Old and New*, Inter Media, İstanbul 2001.
- Hamlin, Cyrus, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, (çev. Ayşe Aksu), Dergâh Yay., İstanbul 2012.
- Hanoğlu, Şükrü, "Talat Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c. 39, ss. 502-503.
- İpşirli, Mehmet, "Cemaleddin Efendi, Hâlidefendizade", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, c. 7, ss. 309-310.
- Jenkins, Hester Donaldson, *Robert Kolej'in Kızları*, (çev. Ayşe Aksu), Dergâh Yayınları, İstanbul 2008.
- Kuneralp, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricâli (1839-1922)*, Isis Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Küçük, Cevdet, "Abdülaziz", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, c. 1, ss. 179-185.
- Mutlu, Şamil, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, Gökubbe Yayınları, İstanbul 2005.
- Osmanoğlu, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selis Yayıncılık, İstanbul 2008.

- Özcan, Abdülkadir, "Kılıç Alayı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, c. 25, ss. 408-410.
- Patrick, Mary M., *Bir Boğaziçi Macerası İstanbul Kız Koleji (1871-1924)*, (çev. Şeyma Akın), Tez Yayınları, İstanbul 2001.
- Patrick, Mary M., *Son Sultanların İstanbul'unda Siyaset, Modernleşme, Yabancı Okullar*, (çev. Ayşe Aksu), Dergâh Yayınları, İstanbul 2009.
- Ressam Naciye Neyyal'in *Mutlakiyet ve Cumhuriyet Hatıraları*, haz. Fatma Rezzan Hürmen, Pınar Yayınları, İstanbul 2000.
- Schick, Irvin Cemil, "İstanbul'da 1910'da Gerçekleşen Büyük Köpek İtlâfı: Bir Mekân Üzerinde Çekişme Vakası", *Toplumsal Tarih*, 2010, sayı: 200, ss. 22-33.
- Selçuk, Mustafa "Çanakkale Savaşları Sırasında Osmanlı Hükümeti'ni ve Padişah'ı İstanbul'dan Taşıma Planları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2008, c. 24, sayı: 70, ss.195-212.
- Simavi, Lütfi, *Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*, (haz. Fatih Akyüz - Fatih Tetik), c. 1, TBMM Basımevi Ankara 2017.
- Şişman, Adnan, "Galatasaray Mekteb-i Sultani'si", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, c.13, ss. 323-326.
- Ünüvar, Safiye, *Saray Hatıralarım*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- Who is Who in the RC-ACG Alumni Community?, İstanbul Amerikan Kolejleri Mezunları Derneği, İstanbul 1985.
- Yolcu, Cengiz, "Bulgar Çarı Çarlar Kenti'nde", *III. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri (25-26 Mayıs 2015)*, 29 Mayıs Üniversitesi Yay., İstanbul 2015, ss.243-288.